

Emmanuel Gerard & Frederik Verleden **DE**
ONGRIJPBARE
POLITIEKE **MACHT**
GESCHIEDENIS
VAN BELGIË

Acco Leuven / Den Haag

Woord vooraf

Wanneer koning Boudewijn aan Herman De Croo, na alarmerende persberichten over intriges bij de rijkswacht, bezorgd vroeg of hij een staatsgreep vreesde, antwoordde de liberale minister gevat: "Een staatsgreep, Sire? Niemand weet waar de macht ligt in België, hoe zou men die dan kunnen grijpen."¹ Die anekdote illustreert zeer goed het karakter van de politiek in België. Hoewel het land sinds de grondwet van 1831 door centrale instellingen wordt bestuurd, is het al bijna tweehonderd jaar een verdeelde samenleving, die door een *modus vivendi* tussen verschillende maatschappelijke belangen, groepen en regio's in stand wordt gehouden. Levensbeschouwelijke blokken zoals de katholieke en socialistische netwerken vormen een staat in de staat. Organisaties van werkgevers en werknemers bepalen feitelijk het sociale en economische beleid. Vlaanderen en Wallonië krijgen vorm en groeien uit elkaar, met Brussel als een permanente weerhaak. Een zelfbewuste monarchie leeft permanent in strijd met de politieke elite, die eerst door het parlement en later door de politieke partijen wordt gestuurd.

In dit boek, dat in eerste instantie als handboek voor studenten politieke wetenschappen, rechten en geschiedenis is bedoeld, volgen we de evolutie van het politieke machtsspel in België met zijn vele evenwichten. Het is een beknopt overzicht, bedoeld om het inzicht in de grote ontwikkelingslijnen en de belangrijkste scharniermomenten van de Belgische politiek te bevorderen. We starten in 1830, ook al bestonden de Belgische gewesten al enkele eeuwen als autonome politieke eenheid. Het ontstaan en de ontwikkeling van de politieke partijen, sociale bewegingen en drukkingsgroeperingen, meestal ingebed in de klassieke conflictlijnen van de Belgische politiek (levensbeschouwelijk, sociaal en *communautaire*), krijgen ruime aandacht. We volgen de geleidelijke overgang van een burgerlijk-elitair parlementair stelsel naar een vorm van neocorporatieve democratie en daarmee samenhangend de expansie van het overheidsoptreden. We besteden aandacht aan de evolutie van de unitaire naar de federale Staat en daaraan gekoppeld de verschuivingen in het nationaal bewustzijn. Ten slotte is er plaats voor de buitenlandse politiek die meestal in wisselwerking staat met de binnenlandse.

De auteurs hebben onderzoek verricht over diverse aspecten van de Belgische politieke geschiedenis, maar een algemeen overzicht als dit is vanzelfsprekend schatplichting aan de brede waaier van historische, of voor de recente periode, journalistieke studies. Bij elk hoofdstuk vermelden we de meest relevant literatuur gebruikt bij het samenstellen van de tekst. Enkele belangrijke referentiewerken zijn opgenomen in de literatuurlijst achteraan dit boek. Noten zijn er enkel bij citaten, als de vindplaats niet voor de hand ligt.

We danken Standaard Uitgeverij voor de toestemming om het hoofdstuk over de binnenlandse politiek uit de publicatie *België, een land in crisis, 1913-1950*, red. M. Van den Wijngaert (Antwerpen, 2006) te mogen gebruiken voor dit boek. Verder danken we zeer uitdrukkelijk de medewerkers van de Afdeling, later Centrum voor Politicologie die in de loop der jaren documentatie hebben geleverd of een basistekst hebben geschreven: Peter Aspeslagh, Wouter Beke, Aart Geens, Frank Judo, Godfried Kwanten en Niels Matheve. Saskia Bollen, Hendrik Moeys en Steven Van Hecke hebben delen van het manuscript gelezen en van commentaar voorzien. Wij zijn hen daar zeer erkentelijk voor. De verantwoordelijkheid van dit boek ligt uitsluitend bij de auteurs.

E. Gerard
F. Verleden

► **Eindnoot:**

- 1 B. Dobbelaere, "De melk moet koken, niet overkoken. Anders stinkt het", *De Standaard*, 24 november 2003

DE BELGISCHE REVOLUTIE

Het huidige België dankt zijn ontstaan als onafhankelijke Staat aan de revolutie van 1830, al bestond het als politieke eenheid al sinds het einde van de zestiende eeuw, eerst onder de Spaanse en later de Oostenrijkse Habsburgers. De Belgische Revolutie maakt een einde aan de kortstondige hereniging van Zuid en Noord in het Koninkrijk der Nederlanden, dat door het Congres van Wenen in 1815 was geschapen. De nieuwe Staat is het product van een revolutie die zowel liberale als nationale karaktertrekken vertoont. Hij wordt – dankzij een gunstige internationale constellatie – erkend door de grootmachten die beducht zijn voor een nieuwe Europese oorlog.

ACHTERGRONDEN, OORZAKEN EN AANLEIDING

De Belgische Revolutie van 1830 kan vanuit verschillende perspectieven worden bekeken. Ze kan worden beschouwd als een stap in de geleidelijke afbraak van het Ancien Régime en vormt dan een onderdeel van een onomkeerbaar moderniseringsproces. Ze is daarnaast ook een reactie op het beleid van Willem I. Als zodanig is ze nauw verweven met het conjuncturele gegeven van het Koninkrijk der Nederlanden. En ten slotte kunnen we ze bekijken als een gebeurtenis met een haast accidenteel karakter, wanneer we ze koppelen aan de Franse Julirevolutie van 1830.

De afbraak van het Ancien Régime

Tussen de Amerikaanse Revolutie van 1776 en het Europese revolutiejaar 1848 wordt de Atlantische wereld beroerd door een reeks van politieke omwentelingen die de overgang markeren naar een moderne maatschappij. Het Ancien Régime – zoals we de premoderne samenleving gemakshalve noemen – werd gekenmerkt door het overwicht van landbouw en platteland, door het grootgrondbezit van adel en Kerk en door een beperkte stedelijkheid. De nijverheid was ambachtelijk en grotendeels gesitueerd binnen de stadsmuren, hoewel de huisindustrie in de achttiende eeuw ook buiten de steden een snelle verspreiding kende. De samenleving werd verder gekenmerkt door de standen met hun privileges, het vorstelijk absolutisme en het gewestelijk particularisme, het corporatisme van de gilden in de steden en de verstrengeling van godsdienst en openbaar leven.

Vanaf het einde van de achttiende eeuw leiden de ontwikkeling van de gemechaniseerde grootindustrie en de expansie van het kapitalisme tot nieuwe sociale verhoudingen en een verstedelijking van de samenleving. Standen en gilden worden afgebroken in het voordeel van de individuele gelijkheid. Kerk en Staat worden gescheiden en adel, geestelijkheid en vorst verliezen hun bevoorrechte positie in het voordeel van de ondernemende burgerij. De moderne eenheidsstaat, die de absolute vorsten in de steigers hadden gezet, wordt nu door de liberale burgerij tot voltooiing gebracht. Vanzelfsprekend gaat het hier om een ideaaltypische voorstelling, die naargelang het land een specifieke invulling kan krijgen. Groot-Brittannië loopt zowel in economisch als in politiek opzicht voorop.

De Franse Revolutie van 1789 betekent een mijlpaal in de omverwerping van de feodale en klerikale structuren op het Europese vasteland. De macht van de monarchie, de adel en de Kerk wordt aan banden gelegd. Individuele rech-

ten en vrijheden worden geproclameerd, voorrechten worden opgeheven. Administratie en justitie worden op een nieuwe, meer rationelere leest geschoeid; de moderne industrie wordt aangemoedigd door de afschaffing van het corporatisme en de instelling van het samenspannings- of coalitieverbod dat collectieve actie bestraft. Dat alles geldt ook in de Zuidelijke Nederlanden, die tussen 1795 en 1814 bij Frankrijk worden ingelijfd.

De Belgische Revolutie van 1830 is een verdere stap in de afbraak van het Ancien Régime in onze gewesten, zonder dat proces nochtans te voltooien. Zoals overall in Europa tussen 1815 en 1848, de periode van de zogenaamde restauratie, blijft er namelijk een spanning tussen hervorming en traditie bestaan. De Belgische omwenteling brengt globaal genomen vernieuwing, al zijn er ook elementen die een terugkeer inhouden (bijvoorbeeld het herstel van de kerkelijke invloed in het openbare leven).

Het beleid van Willem I

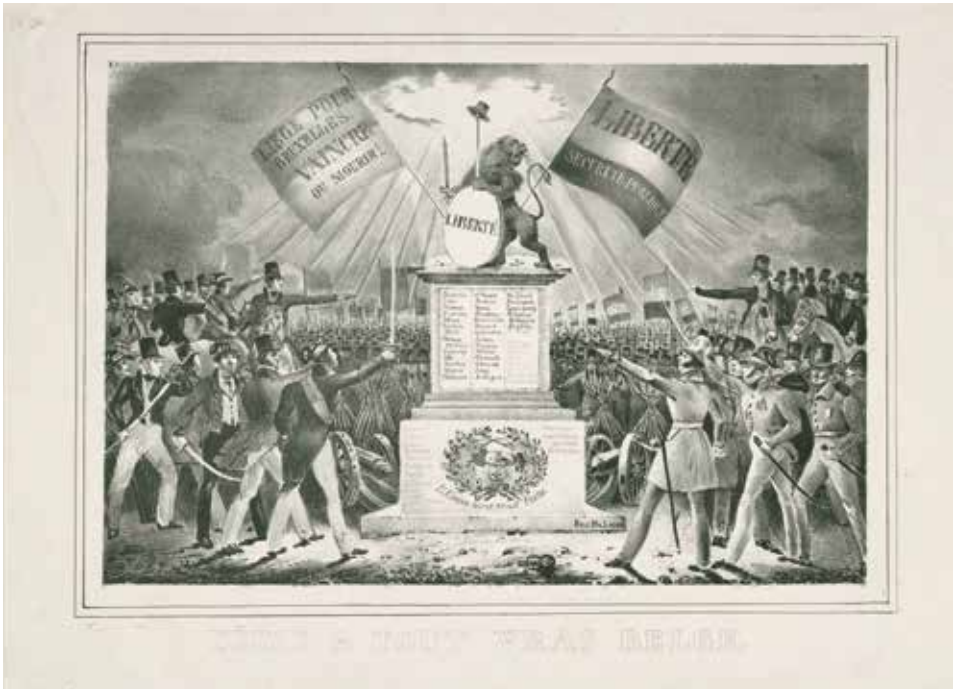
Na de val van Napoleon, in 1814, worden de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden, inclusief het voormalige prinsbisdom Luik, samengevoegd tot het 'Koninkrijk der Nederlanden' onder Willem I van Oranje, zoon van de laatste stadhouder van de Republiek. Het nieuwe koninkrijk is een schepping van de grote mogendheden en is bedoeld als een solide barrière tegen Frankrijk. Het is een 'vergroting van Holland', zoals blijkt uit het zogenaamde Geheim Artikel van 1 maart 1814, waarin de mogendheden de opties voor de postnapoleontische periode vastleggen. Opdat de samenvoeging van voorheen gescheiden gebieden zou leiden tot *l'amalgame le plus parfait*, geven ze in de zogenaamde Acht Artikelen van 21 juli 1814 ook dwingende instructies voor de interne organisatie van de nieuwe Staat, waarin Noord en Zuid op gelijke voet moeten worden behandeld. De grenzen worden definitief vastgelegd op het Congres van Wenen, nadat Napoleon in juni 1815 beslissend is verslagen in Waterloo. Het nieuwe koninkrijk staat geheel in het teken van de geopolitieke strategie gericht tegen Frankrijk. Dat blijkt ook door de creatie van het Groothertogdom Luxemburg. Dat vorstendom staat strikt genomen buiten het Koninkrijk der Nederlanden, het wordt ten persoonlijke titel toegekend aan Willem en maakt deel uit van de Duitse Bond. Dat maakt het mogelijk in de vestingstad Luxemburg een Pruisisch garnizoen te legeren om Frankrijk in te dammen. In feite zal Willem het groothertogdom besturen als een provincie van het koninkrijk.

Noord en Zuid zijn echter sinds de scheiding van de Zeventien Provinciën in de zestiende eeuw uit elkaar gegroeid en hun verschillen hypothekeren

de 'volmaakte samensmelting' van beide gebieden in de nieuwe Staat. Het Zuiden is katholiek, het Noorden in meerderheid calvinistisch. De taaldiversiteit in het Zuiden en de sterke aanwezigheid van het Frans staan in schril contrast met de taalhomogeniteit van het Noorden. En terwijl het Zuiden een begin van industriële revolutie kent, blijft het Noorden afgestemd op de koloniale handel. Willem I regeert in de geest van het 'verlicht absolutisme' naar het voorbeeld van de Pruisische koning, met wie hij ook familiebanden heeft. Als verlicht vorst streeft hij naar een rationele grondslag voor het maatschappelijk bestel en het staatsbestuur. Zijn politiek is er dan ook op gericht om onderwijs, Kerk en godsdienst zoveel mogelijk onder overheidscontrole te krijgen (staatsmonopolie inzake onderwijs vanaf 1825). Ook zijn actieve economische politiek is verlicht: hij bevordert handel en nijverheid. Het meest in het oog springend is de oprichting van de in Brussel gevestigde Société Générale, in 1822, als investeringsbank voor de ontluikende industriële revolutie in de Zuidelijke Nederlanden. Willem I heeft ook de trekken van een absoluut vorst. Hoewel het nieuwe koninkrijk een grondwet heeft gekregen, blijft de vorstelijke soevereiniteit de hoeksteen van het bestel. De Staten-Generaal, dat is het parlement, beschikt niet over reële macht. Willem I heeft daarentegen alle ruimte voor een persoonlijk bewind. Om zijn koninkrijk voor de toekomst te consolideren, streeft hij verder naar een versterking van het natiebesef. Dat gebeurt onder andere door zijn taalpolitiek, die erop gericht is het Nederlands op te leggen in de Belgische provincies ten noorden van de taalgrens, en dus ook in Brussel.

Tegen dat bewind groeit in het Zuiden een dubbele oppositie. Zowel katholieken als liberalen kanten zich tegen het beleid van Willem I. De Kerk en de met haar verbonden aristocratie, die zich eerst hebben verzet tegen het principe van de godsdienstvrijheid in de grondwet en het herstel van oude privileges hebben nagestreefd, gaan in de jaren 1820 een beroep doen op diezelfde vrijheid om de staatsvoogdij af te schudden en om de kerkelijke invloed in het openbare leven en vooral in het onderwijs te herstellen. In het Zuiden ontstaat een liberaal-katholicisme. Aan de andere kant is er een kentering in het liberalisme. Terwijl de eerste liberalen vooral antiklerikalen in voltairaanse zin waren en het konden stellen met het verlichte bewind van Willem I, neemt een jongere generatie – vooral de intellectuele middenklasse – aanstoot aan de persoonlijke en autoritaire politiek van de koning en eist ze, naar Brits voorbeeld, ministeriële verantwoordelijkheid en vrijheid van drukpers.

► "Vrijheid". Allegorie op de eensgezindheid van de Belgen bij de opstand, 1830 (Amsterdam, Rijksmuseum).

Katholieken en liberalen vinden elkaar in de 'unie van opposities' (1828) rond het wervende, maar niet uitgeklaarde begrip 'vrijheid'. Dat vreemde verbond – ook wel 'monsterverbond' genoemd – biedt meteen een verklaring voor de tweeslachtigheid van de Belgische Revolutie: de liberalen willen een moderne Staat, de Kerk streeft een herstel van vroegere invloed na.

Het revolutiejaar 1830

Tegen die achtergrond vormt de politieke en sociale onrust van 1830 de aanleiding voor de Belgische Revolutie. In Frankrijk maakt de Julirevolutie een einde aan de restauratie van de Bourbondynastie en brengt ze de 'burgerkoning' Louis-Philippe van Orléans op de troon. Zowel in Parijs als in Brussel hopen sommigen dat ook België in die omwenteling meegetrokken zal worden.

Tegelijk wordt 1830 gekenmerkt door sociale onrust als gevolg van de slechte economische toestand. De strenge winter van 1829-1830 heeft schade toegebracht aan de gewassen en zorgt voor stijgende voedselprijzen. De over-

heid probeert de toenemende werkloosheid tegen te gaan door subsidies aan fabrieken om ze draaiende te houden. De ontevredenheid van het volk speelt in de kaart van de revolutie.

HET VERLOOP VAN DE REVOLUTIE

Van opstand tot afscheiding

De Belgische Revolutie verloopt niet volgens een vooropgezet plan, al zijn er sinds de omwenteling in Parijs ook in Brussel revolutionaire plannenmakers. De rellen die vanaf 25 augustus 1830 uitbreken in Brussel – na de opvoering van de beruchte opera *La muette de Portici* in de Muntschouwburg – hebben een nog onbestemd karakter. Maar ze viseren wel gezagsdragers van Willem I, van wie de huizen worden geplunderd en in brand gestoken. Het wettige gezag verliest zijn greep op de gebeurtenissen en een gewapende burgerwacht neemt de macht in de stad over. De liberale oppositie nestelt zich in de nieuwe gezagsorganen en krijgt zo de gelegenheid haar eisen te stellen. Bestuurlijke scheiding tussen Noord en Zuid is aanvankelijk een haalbaar compromis en de Staten-Generaal, die op 13 september in buitengewone zitting in Den Haag bijeenkomt, lijkt die formule genegen. Maar door de weifelende houding van Willem I, die uiteindelijk troepen stuurt om Brussel in te nemen, radicaliseert de opstand: van een beweging voor het herstel van grieven evolueert ze tot een afscheidingsbeweging. Zo groeit de opstand uit tot een echte revolutie. Ze wordt bezegeld tijdens de zogenaamde septemberdagen (23-26 september), wanneer de Hollandse troepen er niet in slagen Brussel weer in te nemen. De revolutie veralgemeent zich tot het Zuiden, inclusief de provincie Limburg aan weerszijden van de Maas en het Groothertogdom Luxemburg. Het leger, gedesorganiseerd door de desertie van de Belgen, is niet in staat om orde op zaken te stellen.

Na de terugtrekking van de Hollandse troepen uit Brussel komt er op 26 september 1830 een Voorlopig Bewind van negen mannen tot stand. Die voorlopige regering roept op 4 oktober de Belgische onafhankelijkheid uit en schrijft verkiezingen uit voor een 'Nationaal Congres'. Die nationale vergadering zetelt vanaf 10 november 1830, bestaat uit 200 leden, rechtstreeks gekozen door ongeveer 30.000 burgers, en krijgt als voornaamste opdracht een grondwet op te stellen. De grondwet kan al op 7 februari 1831 worden uitgevaardigd. Ze bevat de principes van een parlementaire monarchie naar Brits model, verzoent de aanspraken van de liberalen en de rooms-katholieke Kerk en geldt in het algemeen als zeer liberaal voor haar tijd. Na een kort regentschap van

Erasme Surlet de Chokier valt de keuze van een vorst ten slotte op Leopold van Saksen-Coburg, die op 21 juli 1831 de eed aflegt als eerste 'koning der Belgen'.

► “Tafereel van de Septemberdagen 1830 op de Grote Markt te Brussel”, een romantische uitbeelding van de Belgische Revolutie. Schilderij van Gustaaf Wappers, 1835 (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België).

De internationale constellatie

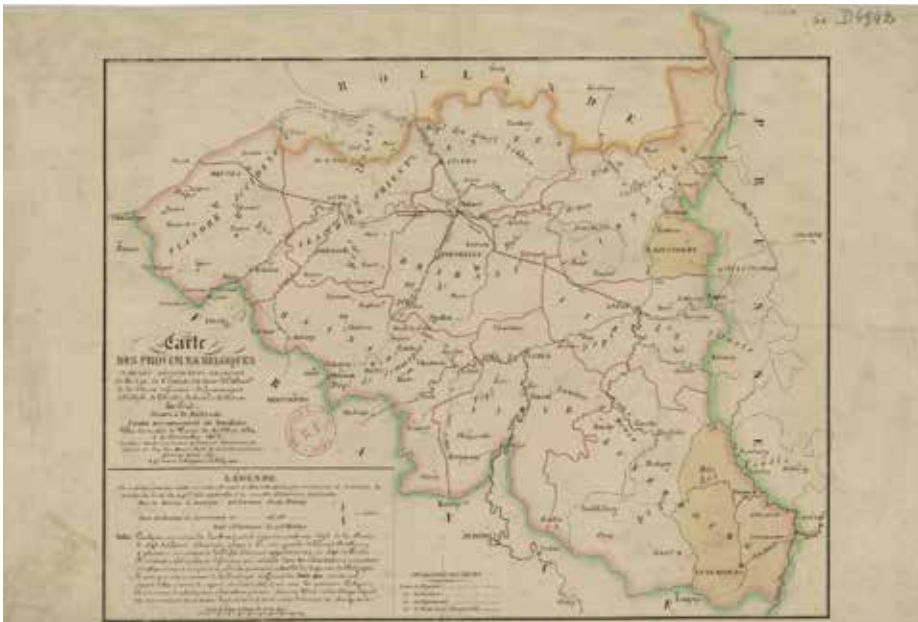
De instelling van een voorlopige regering, de verkiezing van een Nationaal Congres, de aanvaarding van een grondwet en de keuze van een vorst vormen vier beslissende momenten in de consolidatie van de revolutie en de vestiging van een soevereine Belgische Staat. Maar ze vertonen een bedrieglijke vanzelfsprekendheid. De onafhankelijkheid is niet alleen het werk van de Belgen, maar ook het resultaat van een gunstige internationale constellatie. Het Koninkrijk der Nederlanden was in 1815 door het Congres van Wenen opgericht als een anti-Frans bolwerk. De ontbinding ervan is dus niet denkbaar zonder instemming van de mogendheden. Op 3 oktober 1830 doet Willem I een beroep op hun tussenkomst. Impliciet geeft hij daarmee voor de buitenwereld ook toe zijn greep op de gebeurtenissen te hebben verloren.

De mogendheden zijn verdeeld. Oostenrijk, Pruisen en Rusland – bondgenoten in de conservatieve Heilige Alliantie – staan aan de kant van Willem I. Ze verdedigen de bestaande orde, zowel de territoriale grenzen in Europa als de legitimiteit van de Oranjedynastie. De Russische tsaar overweegt een militair ingrijpen, maar moet al zijn beschikbare troepen inzetten om de Poolse opstand die in november 1830 uitbreekt te bedwingen. De koning van Pruisen is in principe bereid zijn familielid en protestantse geloofsgenoot Willem I bij te springen, maar aarzelt om dat plan uit te voeren, uit vrees voor versterkte onrust in de eigen katholieke Rijnprovincies. Frankrijk staat dan weer aan de kant van de revolutie. Het ziet met plezier de anti-Franse barrière verdwijnen en is gerustgesteld door de Fransgezinde gevoelens van vele Belgische revolutionairen. Op termijn denkt het ronduit aan annexatie. Parijs dreigt met een oorlog als de andere mogendheden zouden tussenkomen om de rebellie de kop in te drukken. Om die reden aarzelt Groot-Britannië, dat bovendien geconfronteerd wordt met onrust in Ierland. Hoewel Londen bij het begin van de onderhandelingen eerder Willem steunt, kiest de Britse regering uiteindelijk voor de Belgen. Op 22 november 1830 wordt de conservatieve regering van de hertog van Wellington (de overwinnaar van Napoleon) namelijk opgevolgd door de liberale regering van Charles Grey, die sympathie opbrengt voor de 'liberale' revolutie in Brussel. Londen wil absoluut vermijden dat de monding van de grote rivieren in Franse handen komt.

Eind oktober 1830 neemt de Britse regering een initiatief om die netelige situatie op te lossen. Ze doet een beroep op een beproefd middel: de internationale conferentie. Zoals enkele jaren tevoren een minder ernstige crisis over de Griekse onafhankelijkheid is bedwongen door Franse, Britse en Russische diplomaten bijeen te roepen, zullen ook nu ambassadeurs van de vijf grote mogendheden en afgevaardigden van de twee betrokken partijen in Londen confereren over de mogelijke oplossingen voor het Belgische vraagstuk. Als voorzitter kan de Britse minister van Buitenlandse Zaken Palmerston zelf zijn stempel drukken op de agenda van de besprekingen. De Conferentie van Londen, die vanaf 4 november 1830 bijeenkomt, roept in eerste instantie op tot een wapenstilstand en erkent daardoor het Belgische feit. De erkenning van België als oorlogvoerende partij wordt weldra gevolgd door de erkenning van België als toekomstige Staat. De conferentie werkt regelingen uit voor de grenzen (namelijk die van 1790 voor Nederland) en de verdeling van de staatsschuld. Om het Europese evenwicht niet in gevaar te brengen en meer bepaald te vermijden dat België in de Franse invloedssfeer terecht zou komen, wordt aan de nieuwe Staat de eeuwigdurende neutraliteit opgelegd.

België is tegendraads. Het weigert de grenzen van 1790 te aanvaarden en eist zowel Zeeuws-Vlaanderen, Maastricht, Limburg-over-de-Maas als Luxemburg op. Bovendien sluit het de Oranjedynastie uit van de Belgische troon – hoewel

de mogendheden hun voorkeur voor die oplossing hadden uitgesproken – en kiest het op 3 februari 1831 een Franse prins als koning. De Franse koning weigert evenwel de troon voor zijn zoon, omdat hij goed beseft dat die verdoken annexatie tot een Europese oorlog kan leiden. De impasse wordt pas doorbroken wanneer België zich achter de Britse kandidaat schaart: de Duitse prins Leopold van Saksen-Coburg, weduwnaar van de Britse kroonprinses Charlotte. Het Nationaal Congres kiest hem op 4 juni als koning en aanvaardt op zijn eis de voorwaarden van de conferentie, vervat in de zogenaamde XVIII Artikelen. Dat verdrag sluit, op voorwaarde van een handige interpretatie, het behoud van Maastricht, Limburg-over-de-Maas en Luxemburg niet uit.

► In het verdrag van de XXIV artikelen verliest België een deel van het groothertogdom Luxemburg en Limburg-over-de-Maas. Deze Franse kaart toont zowel de voormalige Franse departementen als de nieuwe Belgische provincies (Parijs, Bibliothèque Nationale de France).

Nu is het de beurt aan Willem I om zich te verzetten. Hij aanvaardt de XVIII Artikelen niet, verbreekt de wapenstilstand en valt met zijn leger op 2 augustus 1831 België binnen in een poging de zaak alsnog met de wapens te beslechten. Leopold I is dan nauwelijks gearriveerd in Brussel. De slecht georganiseerde Belgische troepen worden verslagen voor Hasselt en Leuven. Enkel het ingrijpen van een Franse expeditiemacht, op persoonlijk verzoek van koning Leopold, kan vermijden dat het Nederlandse leger Brussel binnentrekt. De gevolgen van die 'Tiendaagse Veldtocht' laten niet op zich wachten. Het Franse ingrijpen wordt door velen geïnterpreteerd als het voorspel van een annexatie van België. De geringe levensvatbaarheid van de Belgische

Staat versterkt het belang van Nederland als buffer tegen Frankrijk. Bijgevolg bieden de mogendheden Willem I nu een gunstigere regeling aan, de zogenaamde XXIV Artikelen. In dat nieuwe verdrag moet België instemmen met het definitieve verlies van de vestingstad Maastricht, Limburg-over-de-Maas en Duits Luxemburg. De provincie Limburg wordt in tweeën gedeeld, net als het Groothertogdom Luxemburg, waarvan het Franse gedeelte als provincie Luxemburg bij België blijft. De grootmachten willen de vestingsteden Maastricht en Luxemburg namelijk in de Duitse Bond houden, nu gebleken is dat België te afhankelijk van Frankrijk is. Bovendien komt er een tolheffing op de Schelde. In november 1831 keurt de Belgische Kamer van Volksvertegenwoordigers – na felle discussies, maar onder internationale druk – het verdrag goed.

Willem I blijft zich ook tegen de XXIV Artikelen verzetten. Zijn houding wordt echter slecht ontvangen door de mogendheden. De Britten en Fransen verdrijven het Nederlandse garnizoen uit de citadel van Antwerpen. De patstelling heeft op korte termijn grote voordelen voor de internationale positie van België. Het kan in het feitelijke bezit blijven van de delen van Limburg en Luxemburg die het verdrag aan Nederland heeft toegewezen (vertegenwoordigers uit die gebieden zetelen een decennium lang in het parlement van Brussel) en moet geen interesten betalen op het deel van de Nederlandse schulden dat aan België is toegewezen.

Wanneer de Nederlandse koning – door de hoogoplopende militaire kosten en onder druk van de publieke opinie in eigen land – in 1838 de Londense regeling eindelijk aanvaardt, probeert de Belgische regering tevergeefs de mogendheden voor de status quo te winnen. Ze kan enkel een verzachting van de schuldverplichtingen verkrijgen. De ultieme discussie in de Kamer van Volksvertegenwoordigers verloopt erg woelig. Uiteindelijk stemmen 58 vertegenwoordigers voor het verdrag en 42 tegen. Op 19 april 1839 tekenen België en Nederland in Londen het verdrag dat de scheiding tussen beide landen bezegelt. Het akkoord krijgt de garantie van de vijf mogendheden: Groot-Brittannië, Frankrijk, Pruisen, Oostenrijk en Rusland. Daarop wordt onder protest van de respectieve bevolkingen en van de Belgische publieke opinie een deel van Limburg en Luxemburg aan Willem I afgestaan. De verdragen van Londen zullen van kracht blijven tot aan de Eerste Wereldoorlog. De scheiding ervan door het Duitse Rijk in augustus 1914 zal door Groot-Brittannië als een *casus belli* worden beschouwd.

Wisseling van de macht

Revolutie betekent machtswisseling. Aanhangers van de oude orde worden vervangen door aanhangers van de nieuwe. En dat proces verloopt niet vreedzaam, want ook in het Zuiden is de overgang van het Nederlandse naar het Belgische bewind niet vanzelfsprekend. Gezagsdragers van Willem I worden aan de kant gezet: ze vluchten geïntimideerd door plundering en brandstichting, of worden *manu militari* afgezet.

Historica Els Witte heeft aangetoond dat de intellectuele middenklasse de drijvende kracht is geweest achter de revolutie. Die maatschappelijke groep heeft de revolutie richting en vorm gegeven en veel van haar jonge vertegenwoordigers, zoals de Luikse advocaat en journalist Joseph Lebeau of de Luxemburgse advocaat Jean-Bapiste Nothomb, zullen hoge posten bezetten in het nieuwe koninkrijk. Maar die middenklasse moet rekening houden met de adel en de hogere burgerij, die als gevolg van de cijnsvoorwaarde bij de verkiezingen de grootste groep in het Nationaal Congres vormen. Ook de adel en de hogere burgerij hebben dus ontegensprekelijk hun stempel gedrukt op de revolutie.

In de machtswisseling spelen de verkiezingen voor het Nationaal Congres en voor de gemeenteraden van oktober-november 1830 een beslissende rol. Ze legitimeren de revolutie en isoleren de aanhangers van Willem I, van wie velen zich afzijdig houden bij de verkiezingen. Toch zetelen zo'n 10 % orangisten in het Nationaal Congres. In de eerste jaren na de revolutie vormen de aanhangers van de Oranje-dynastie in het land een actieve minderheid, die hoopt op het herstel van de eenheid met Nederland. Begin 1831 is er zelfs een poging tot een staatsgreep. Het orangisme vindt vooral steun bij de oude bestuurselite, de aristocratie en de industriëlen, zowel in de Vlaamse als in de Franstalige provincies. Behalve door economische belangen (de hoop op het behoud van de koloniale afzetmarkten, vandaar ook de steun van Waalse ondernemers zoals John Cockerill in Seraing), laten orangisten zich leiden door ideologische overwegingen (het antiklerikalisme van een oudere liberale generatie of een behoudsgezinde reflex onder de hoge adel, die Willem als legitiem vorst erkent en een revolutie principieel afwijst). Ze staan sterk in sommige steden, vooral in de industriestad Gent, maar kunnen niet doordringen tot het nationale bestuursniveau in Brussel. Na de aanvaarding van de XXIV Artikelen door Willem I verdwijnt het orangisme als zelfstandige stroming.

De machtswisseling gaat ook gepaard met een interne strijd in de revolutionaire beweging. Zodra de gemeenschappelijke vijand is verjaagd, treden de onderlinge tegenstellingen namelijk op de voorgrond. Twee groepen worden

vrij snel uitgeschakeld: de republikeinse democraten en de reünionisten. De republikeinse democraten zijn patriotten die in de revolutie hebben meegevochten en er zelfs de meest strijdbare elementen voor hebben geleverd, maar door het compromis van de liberalen en de aristocratie teleurgesteld worden (monarchie in plaats van republiek, geen bekwaamheidskiesrecht en hoge cijns). Hun boegbeeld, de journalist Louis De Potter, neemt ontslag als lid van het Voorlopig Bewind en moet na mislukte agitatie begin 1831 naar Frankrijk vluchten. De reünionisten verwachten niets van een zelfstandig België en streven naar de hereniging (*réunion*) bij Frankrijk. Ze zijn te situeren bij de commerciële en industriële burgerij. Behalve economische belangen spelen hier ook culturele motieven (de Franse taal). Deze groep schrompelt zeer snel ineen. Een van de tenoren ervan is de advocaat Alexandre Gendebien, ook een lid van het Voorlopig Bewind.

Later in de negentiende eeuw, als gevolg van de toenemende invloed van de Kerk, ontstaat bij liberalen het beeld van een 'klerikale revolutie'. Dat was al de visie van veel orangisten in 1830. Hoewel de geestelijkheid een belangrijke rol heeft gespeeld in het verzet van het platteland tegen de protestantse Willem I en de Kerk grote voordelen zou halen uit de Belgische onafhankelijkheid, kan de revolutie echter moeilijk tot die factor herleid worden.

Socialisten zullen later op hun beurt spreken van een 'gestolen revolutie', bevochten door het volk maar waar enkel de burgerij de vruchten van heeft geplukt. Die visie werd gepopulariseerd door de jonge marxist Maurice Bologne in zijn gecontesteerde boek uit 1928 naar aanleiding van de honderdste verjaardag van België. Hij sprak van een "proletarische opstand" en legde het initiatief bij de arbeiders, die eerder een klassenstrijd dan wel een nationale strijd nastreefden.¹ Het is een stelling die de toets van de geschiedenis niet doorstaat. Het volk beklom de barricades in de septemberdagen 1830, maar het ontbrak de arbeiders aan organisatie, leiders en eisen.

DE BELGISCHE NATIESTAAT

Al vlug ontstaan er twee karikaturale voorstellingen over België: de ene beschouwt België als een artificiële constructie, de andere als de onontkoombare manifestatie van een eeuwenoude Belgische identiteit, waarvan de oorsprong teruggaat tot de Bourgondische periode. Vooral Frankrijk beschouwt België, om vanzelfsprekende redenen, van meet af aan als een kunstmatige creatie, naar de woorden van haar ambassadeur Charles-Maurice de Talleyrand: "Il n'y a point de Belges, il n'y en eut jamais, il n'y en aura jamais: il y a des Français,

des Flamands ou Hollandais (c'est la même chose) et des Allemands."² Een echo daarvan horen we bijna honderd jaar later in de open brief van de socialistische wallingant Jules Destrée aan koning Albert I in 1912: "Sire, il n'y a pas de Belges..." Het Belgische nationalisme, dat zijn hoogtepunt kent voor 1918, ontwikkelt daarentegen aan het einde van de negentiende eeuw de theorie over de *âme belge*, het onafhankelijke België als de logische veruitwendiging van een al lang bestaande unieke smeltkroes tussen Germaanse en Latijnse invloeden.

Stond het ontstaan van België in de sterren geschreven en moest het Koninkrijk der Nederlanden van Willem I mislukken? Dat de vereniging van Zuid en Noord zo kortstondig heeft geduurd, heeft steun gegeven aan de opvatting dat ze geen kans op slagen had, maar dat is de visie van vaderlandse geschiedschrijvers achteraf. Er is geen dwingende reden om de mislukking van Willems koninkrijk als onontkoombaar te beschouwen. Nationale identiteiten waren nog niet breed vertakt of diep geworteld en de eerste identificatie van de bevolking was nog steeds lokaal of regionaal. Anderzijds had zich in de tweede helft van de achttiende eeuw in bestuurlijke en intellectuele milieus van de Zuidelijke Nederlanden wel degelijk een 'nationaal gevoel' ontwikkeld, dat onder andere tot uiting zou komen in de Brabantse Revolutie van 1789. Dat was een product van de eeuwenlange lotsverbondenheid binnen het staatsverband van de Spaanse, later Oostenrijkse Nederlanden. Staatsgrenzen, zo is gebleken in het nationalismeonderzoek, zijn belangrijke natievormende factoren. Dat Belgische nationale gevoel werd versterkt door het eigengereide optreden van Willem I. Zijn religieus beleid en de onevenredige vertegenwoordiging in de Staten-Generaal versterkten het gevoel dat het Zuiden behandeld werd als tweederangsburgers. Met zijn taalpolitiek joeg hij de Franstalige burgerij tegen zich in het harnas.

Het nationale gevoel was een reële factor in de omwenteling van 1830, al maakte vooral het liberale element veel indruk op de tijdgenoten. Het ideaal van de vrijheid vormde de brug tussen liberalen en katholieken en leverde de fundering van de voor die tijd erg liberale grondwet, die trouwens ook het voorwerp van de Belgische 'nationale trots' zou vormen. De Belgische Revolutie heeft dus zowel een *nationale* als *liberale* component.

België was voor zijn ontstaan, zoals het Koninkrijk der Nederlanden in 1814, echter evenzeer afhankelijk van de internationale constellatie. En zijn voortbestaan stond niet in steen gebeiteld. In de jaren 1860 met Napoleon III aan de macht in Frankrijk, tijdens de Eerste Wereldoorlog en opnieuw tijdens de Tweede Wereldoorlog met Duitsland in de rol van agressor, hing de toekomst van België aan een zijden draadje. Sinds 1945 vormen niet langer de ambities

van de omringende grootmachten een bedreiging, maar is het vooral de nationale consensus die verdampt. Binnen het Belgische staatsverband heeft zich geleidelijk een Vlaamse identiteit ontwikkeld en de Vlaams-Waalse tegenstelling, die in 1830 nog niet aanwezig was, werkt nu als een middelpuntvliedende kracht, die het voortbestaan van België op losse schroeven zet.

► **Eindnoten:**

- 1 Vertaald als M. Bologne, *De proletarische opstand van 1830 in België*, Amsterdam, 1930.
- 2 J.J. Thonissen, *La Belgique sous le règne de Léopold Ier. Deel 1*. Luik, 1855, p. 238-239.

► **Literatuur:** H. Pirenne, *Histoire de Belgique*, dl. VI en VII, Brussel, 1926 en 1932; Fl. De Lannoy, *Histoire diplomatique de l'Indépendance Belge*, Brussel, 1930; H. J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse gedachte*, I, Antwerpen, 1970, 335-410; J. Stengers, Belgian national sentiments, in A. Lijphart, ed., *Conflict and coexistence in Belgium. The dynamics of a culturally divided society*, Berkeley, 1981; C.A. Tamse, E. Witte, ed., *Staats- en natievorming in Willem's I's koninkrijk (1815-1830)*, Brussel: 1992; J. Stengers, De revolutie van 1830, in A. Morelli, ed., *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem, 1997, 127-137; J. Stengers, E. Gubin, *Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918. II: Le grand siècle de la nationalité belge*, Brussel, 2002; S. Dubois, *L'invention de la Belgique. Génèse d'un Etat-Nation 1648-1830*, Brussel, 2005; P. Rietbergen, T. Verschaffel, *Broedertwist. België en Nederland en de erfenis van 1830*, 's-Hertogenbosch, 2005; L. Wils, *Van Clovis tot di Rupo. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven, 2005; E. Witte, De constructie van België 1828-1847, *Nieuwe geschiedenis van België I*, Tielt, 2005, 27-235; P. Rietbergen, T. Verschaffel, *De erfenis van 1830*, Leuven, 2006; F. Judo, S. Van de Perre, ed., *De prijs van de scheiding. Het uiteenvallen van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1830-1839)*, Kapellen, 2007; G. Deneckere, *Leopold I. De eerste koning van Europa*, Antwerpen, 2011; E. Witte, *Het verloren koninkrijk. Het harde verzet van de Belgische orangisten tegen de revolutie, 1828-1850*, Antwerpen, 2014; R. Aerts, G. Deneckere, ed., *Het (on) Verenigd Koninkrijk 1815-1830 – 2015. Een politiek experiment in de Lage Landen*, Ons Erfdeel, 2015.